

Бондар В.Ю.

асистент кафедри менеджменту підприємств
*Національний технічний університет України
Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського*

Bondar Valeriia

Assistant at the Department of Management of Enterprises
*National Technical University of Ukraine
Igor Sikorskiy Kyiv Polytechnic Institute*

СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ЧИННИКИ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ НАУКОВОГО ПРОГРЕСУ

Бондар В.Ю. Світовий досвід та чинники використання експортоорієнтованого розвитку як інструменту наукового прогресу. У статті розглянуто поняття експортоорієнтованого розвитку на макроекономічному та мікроекономічному рівнях. Розглянуто приклади багатьох експортоорієнтованих моделей розвитку країн світу, визначено причини та фактори успіху використання зазначених моделей. Розглянуто різноманітні підходи до експортної орієнтації країн – світових лідерів експорту товарів та послуг та причини їх успіху на світовому ринку. Виділено ризики, з якими пов'язана експортоорієнтована діяльність підприємств у короткостроковій та довгостроковій перспективах. Виявлено та охарактеризовано передумови експортної діяльності на українських підприємствах. Визначено причини швидшого, в порівнянні зі стратегією імпортозаміщення, розвитку економіки держави на основі експортної орієнтації. Досліджено вплив державної політики на вибір експортної політики підприємством.

Ключові слова: експортоорієнтований розвиток, експортоорієнтована стратегія, імпортозаміщення, диверсифікація експорту, модель економічного зростання.

Bondar Valeriia. World experience and reasons for using export-oriented development as a tool of scientific progress. The purpose of this paper is to identify the essence of export-oriented enterprises' development on macroeconomic and microeconomic levels. There are several reasons that limit companies' exports, among them: technological backwardness of industrial production, physical and moral depreciation of fixed assets, lack of modern scientific and technical base, low quality of products and much more. These reasons narrow the export opportunities of domestic enterprises and hinder the development of their export potential, affect the world market and the demand for traditionally exported goods. All this requires export development, namely the development of export-oriented industries and their diversification. The desire of domestic producers to export products to foreign countries, associated with the possibility of making a profit in foreign currency, which ensures the preservation of income in conditions of instability of the national currency. The transformation of the external environment of enterprises in the direction of increasing the weight of export activity emphasizes the necessity to identify it as a key driver of economic growth of the country as a whole, which requires deep research. The essence of the concept of export-oriented economic development and export-oriented enterprise development is considered in the article. The role and importance of export for the country's economic growth are substantiated. Various export-oriented models of development of the countries of the world are considered, by means of critical analysis the world leaders of export of goods and services and determinants of their success in the world market are determined. The priorities of development of export-oriented enterprises, as well as the role of the state in the activation of this process are determined. Stimulation of export orientation includes institutional transformations in the economy, creation of financial institutions, without which it is impossible to effectively export and develop export production, improve the banking system, develop transport and communications and other aspects that provide external effect for export activities.

Key words: export-oriented development, export-oriented strategy, import substitution, export diversification, economic growth model.

Постановка проблеми. Вихід на країни далекого зарубіжжя обмежують: технологічна відсталість промислових виробництв, фізичний і моральний знос основних фондів, відсутність відповідної сучасним вимогам науково-технічної бази, низький ступінь якості продукції, що випускається і багато іншого. Саме ці причини звужують експортні можливості вітчизняних підприємств та перешкоджають розвитку їх експортного потенціалу, впливають на кон'юнктуру світового ринку і на попит товарів, що традиційно експортуються. Все це вимагає експортного розвитку, а саме розвитку експортоорієнтованих виробництв і їх диверсифікацію. Прагнення

національних виробників експортувати продукцію в країни далекого зарубіжжя, пов'язане з можливістю отримання прибутку в іноземній валюті, що гарантує збереження доходу в умовах нестабільності національної валюти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концепція економічного розвитку шляхом стимулювання експорту розглядалася як закордонними, так і вітчизняними вченими з середини минулого століття. Проте, варто відмітити різницю в підходах та принципах, які досліджувалися науковцями. Якщо вітчизняні вчені значну увагу приділяють саме питанню розвитку окремих суб'єктів господарювання, то серед закордонних досліджень домінує вивчення даного питання на макрорівні. Серед науковців, які досліджували поняття експортоорієнтованості варто відмітити М. Гацалова [3], О. Струк [2], Б. Баласса [4] та ін. Проте, різниця в підходах вчених до вивчення даного питання, а також постійна мінливість зовнішнього середовища, зумовлюють подальшу потребу у вивченні даного питання.

Формулювання завдання дослідження. Метою даної статті є аналіз світового досвіду експортоорієнтованого розвитку для подальшої імплементації в реальній українській економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стимулювання експортної спрямованості розвитку включає в себе інституційні перетворення в економіці, створення фінансових інститутів, без яких неможливо ефективна зовнішня торгівля і розвиток експортного виробництва, вдосконалення банківської системи, розвиток транспорту і зв'язку та інші аспекти, які забезпечують екстернальний ефект для експортної діяльності.

Останні кілька десятиліть на міжнародному ринку більшість країн дотримувалися стратегії експортоорієнтованого зростання, або стратегії стимулювання експорту задля індустріалізації. Парадигма експортоорієнтованого розвитку замінила парадигму імпортозаміщення. Незважаючи на успіх даної стратегії розвитку в більшості країн світу, включаючи країни Європи та Південно-Східної Азії, науковці погоджуються з тим, що дана стратегія втрачає свою ефективність, що підштовхує до пошуку альтернативних шляхів розвитку економіки.

В зарубіжних наукових працях домінує термін «експортно-орієнтована індустріалізація», який означає торгово-економічну політику, спрямовану на прискорення процесу індустріалізації країни через експорт товарів, у виробництві яких країна має порівняльні переваги. Експортоорієнтований розвиток означає відкриття внутрішніх ринків для іноземної конкуренції в обмін на доступ до ринку інших країн [1]. У працях вітчизняних науковців можна зустріти термін «експортоорієнтована стратегія», де мається на увазі концепція економічного розвитку, метою якої є залучення інвестицій і розвиток конкурентоспроможних галузей промисловості з метою підвищення рівня експорту [2]. Експортоорієнтована модель економічного зростання – це орієнтація нових галузей промисловості переважно на закордонні ринки, зазвичай із залученням іноземного капіталу, чи рідше, застосуванням імпортних квот [3].

Імпортозаміщення, що домінувало до 1970-х років не було цілеспрямованою стратегією розвитку. Оскільки зниження попиту на товари після обвалу ринків в 1929 році призвело до зменшення світового ринку

більш ніж на 30% між 1929 та 1932 роком, уряди країн світу змушені були вдатися до протекціоністських заходів, такі як імпортні тарифи та квоти.

Післявоєнний період характеризується тенденціями до подальшої відкритості на міжнародному ринку. Як Німеччина, так і Японія, скориставшись допомогою США, замість протекціоністської політики своїх промислових виробництв, сприяла експорту власних товарів на іноземні ринки, отримуючи додаткові доходи за рахунок недооціненого курсу валют. Таким чином, значна відкритість на світовому ринку сприяла поширенню високопродуктивних технологій та ноу-хау.

Таким чином, в кінці 1970-х років значна частина країн, наслідуючи приклад Німеччини та Японії перейшли до стратегії експортоорієнтованого зростання. Міжнародний Валютний Фонд та Світовий Банк, які забезпечували фінансову допомогу країнам, що розвиваються, сприяли поширенню нової парадигми розвитку, надаючи допомогу, залежно від готовності урядів до зовнішньої торгівлі.

Країни з високим рівнем доходу характеризувалися швидким розвитком експорту. При цьому необхідно зазначити, що в якості продуктів для експорту в цьому випадку не виступали їх природні ресурси. Деякі країни, що розвиваються змогли досягти високих темпів розвитку експорту, незважаючи на обмежені природні ресурси, використовуючи ефективну економічну політику, яка перемістила використання ресурсів з неефективних галузей виробництва.

Стрімке розширення експорту трудомістких товарів відбувалося як в нових високоіндустріалізованих країнах – Сінгапур, Гонконг, Південна Корея, Тайвань, так і в інших країнах, що розвивалися – Бразилія, Аргентина, Туреччина та ін. В країнах, що прийняли експортоорієнтовану стратегію зростання (країни НІС – найяскравіший приклад), спостерігалось стрімке зростання, яке було недосяжне в 1950–1960-х роках. До того ж, їм вдалося зберегти темпи зростання в періоди світової рецесії, на противагу країнам, що дотримувалися політики імпортозаміщення.

На початку, стратегія експортоорієнтованого зростання в країнах Азіатської четвірки (Південна Корея, Тайвань, Гонконг та Сінгапур) ґрунтувалася на недооціненому валютному курсі, що допомогло зробити їх експорт більш конкурентоспроможним на світовому ринку. Проте дуже скоро вони зрозуміли, що існує більша потреба в придбанні та впровадженні іноземних технологій у власне виробництво для забезпечення ефективної конкуренції в галузі автоматизації виробництва та електроніки. Саме сприяння придбанню нових технологій та їх імплементація у власне виробництво сприяло успіху цих країн на світовому ринку. До того ж, здатність застосовувати та розвивати нові технології сприяла притоку іноземних інвестицій в країну.

Приклад цих країн наслідували ряд держав в Південно-Східній Азії, а також в Латинській Америці. В цьому регіоні найкращим прикладом є Мексика, яка почала застосовувати ліберальну торгову політику в 1986 році, що пізніше призвело до створення Північно-американської зони вільної торгівлі. Нова модель стала платформою для транснаціональних корпорацій, які почали створювати недорогі виробничі центри у країнах, що розвиваються для забезпечення здешевлення експорту на світові ринки.

Пізніше, ця нова парадигма була розвинена через створення Світової Організації Торгівлі в 1996 році. Приєднання Китаю до СОТ в 2001 році та його експортноорієнтований розвиток є продовженням моделі розвитку Мексики, хоча Китай отримав значно більше переваг від відкритості торгівлі, ніж Мексика та решта країн Латинської Америки. Частково це пояснюється ширшим використанням імпортованих тарифів, жорсткішим контролем капіталу та постійною адаптацією закордонних технологій для розбудви внутрішньої інфраструктури.

Саме східноазійський варіант експортноорієнтованого зростання є предметом вивчення багатьох науковців, як приклад одного з найуспішніших. Країни регіону максимального використовують переваги міжнародного поділу праці та залучення іноземного капіталу для розвитку економіки. Політика експортної орієнтації супроводжується залученням прямих іноземних інвестицій, що стимулює розвиток науки та техніки.

Якщо розглянути досвід застосування стратегії експортноорієнтованого розвитку різними країнами світу, де вона була успішною, можна помітити залежність серед експортних галузей, на яких країни спеціалізувалися на різних етапах свого розвитку. Більшість країн на початку зосереджували свою увагу на менш трудомістких товарах – текстиль, паперова промисловість та ін. Пізніше, всі вони переходили до експорту технологічно складніших, більш капітало- та трудомістких товарів, незважаючи на те, що швидкість зміни

спеціалізацій експорту в кожні країні була різною. Ця спільна модель первинної спеціалізації була описана в роботах Баласса [4] і називається «стадії порівняльних переваг».

Деякі країни досягли зростання експорту через ефективну державну промислову політику, визначивши перспективні галузі промисловості. Ця політика призвела до позитивних результатів у випадку розвитку сучасних технологічних продуктів, які потребують інвестицій для виробництва та просування на світові ринки. У цьому випадку державна підтримка, мобілізація приватного капіталу та розвиток інфраструктури забезпечують зростання експорту в порівняно короткий термін.

На сьогоднішній день, все більше країн, що розвиваються розвивають власне виробництво як у межах власної країни, так і на міжнародній арені. Досвід показує, що великі економіки не завжди показують найшвидші темпи зростання та розвитку, оскільки нерівність доходів, політична нестабільність, корупція як і раніше можуть перешкоджати подальшому розвитку.

Проаналізувавши експортну спеціалізацію основних країн-експортерів та їхні ринки збуту, можна побачити, що основою їх експорту є високотехнологічні товари, з високою доданою вартістю. Єдиним виключенням є Мексика, оскільки основна частина її експорту іде до Сполучених Штатів Америки.

Беручи за основу світовий досвід, можна казати, що досконалість державного регулювання зовнішньо-

Таблиця 1

Структура експорту основних країн-експортерів

Країна	Основні галузі виробництва (за доданою вартістю)	Основні експортні галузі
Китай	Видобуток і обробка руди; залізо, сталь, алюміній та ін. метали; вугільна промисловість; машинобудування; озброєння; текстиль; нафтовидобувна та нафтопереробна промисловість; хімічне виробництво; транспортне обладнання, літаки, кораблі; супутник; телекомунікаційне обладнання.	Електричне машинобудування, включаючи комп'ютери та телекомунікаційне обладнання, одяг, меблі, текстиль
Німеччина	Видобуток і обробка заліза, сталі, вугільна промисловість; хімічне виробництво; машинобудування, електроніка, верстатобудування, автомобілебудування, кораблебудування; харчова промисловість, текстильна промисловість.	Автомобілебудування, машинобудування, хімічна продукція, комп'ютери та електроніка, електричне обладнання, фармацевтичні товари, метали, транспортне обладнання, їжа, текстиль, гума та пластик
Гонконг	Текстильна промисловість; туризм; банківська справа; електроніка; іграшки; годинники	Електричне машинобудування, одяг та текстиль, годинники, ювелірні вироби
Японія	Автомобілебудування; електроніка, кораблебудування, верстатобудування; обробка сталі та ін. металів; хімічне виробництво; текстильна промисловість.	Автомобілі, залізо і сталь, напівпровідники, запчастини, енергетичне машинобудування, пластик
Південна Корея	Електроніка, телекомунікації, автомобілебудування, кораблебудування; хімічне виробництво; обробка металів.	Напівпровідники, нафтохімікати, автомобілі, запчастини, безпровідне обладнання, сталь, електроніка, комп'ютери
Мексика	Харчова промисловість; тютюнова промисловість; хімічне виробництво; нафтовидобувна та нафтопереробна промисловість; текстильна промисловість; автомобілебудування; текстильна промисловість.	Електроніка, запчастини, олія, срібло, пластик, фрукти та овочі, кава, текстиль
Сінгапур	Електроніка; хімічне виробництво; фінансові послуги; нафтовидобувне обладнання; обробка гуми; харчова промисловість; судноремонт, судноплавство.	Машинобудування, фармація, хімічне виробництво, їжа та напої
Україна	Видобуток залізної руди, металургія, транспортне машинобудування, хімічне виробництво; харчова промисловість.	Залізна руда, вугілля, транспортне машинобудування, хімічне виробництво, їжа

Джерело: [5]

економічної діяльності, розвинена законодавча база на всіх рівнях влади, розвинена система управління істотно впливають на експортоорієнтовану діяльність суб'єктів господарювання. Іншою важливою складовою підприємницької активності на зовнішньому ринку є доступність кредитних ресурсів. Фінансові обмеження у вигляді високих витрат підприємства на здійснення ЗЕД і відсутність доступу до фінансових ресурсів стримують розвиток експортоорієнтованих суб'єктів.

Адміністративні обмеження, які включають велику кількість контролюючих органів, значні обсяги звітної документації, бюрократичне свавілля посадових осіб і існування численних підзаконних актів так само є суттєвими факторами, що стримують розвиток експортоорієнтованих підприємств.

Розвиток експорту тягне за собою зростання експорту в поєднанні з якісними та структурними перетвореннями економіки. Проте, високий приріст експорту без структурних перетворень експортних схем (наприклад, підвищення концентрації експорту у деяких продуктах за умов більших коливань ціни) не сприяє загальному розвитку. Таким чином, дуже важливо, що саме країна експортує на світовий ринок.

Диверсифікація експорту має на меті відхід від обмеженого кошику продуктів, що експортуються для того, щоб нівелювати економічні та політичні ризики залежності від кількох основних товарних груп експорту. До економічних ризиків включаються:

- у короткостроковій перспективі волатильність та нестабільність заробітку іноземної валюти, що призводить до несприятливих макроекономічних наслідків (спад економіки, зайнятості, динаміки грошових потоків, інфляції, відтоку капіталу, недостатнього рівня інвестицій, збільшення державного боргу)

- в довгостроковій перспективі – непередбачувані тенденції до скорочення торгівлі, які в свою чергу, посилюють короткострокові наслідки.

Як показують дослідження, в політичному аспекті, висока залежність від декількох товарних груп експорту пов'язується з різними аспектами поганого управління в країні, а ризик конфлікту сильно пов'язаний з рівнем доходів та можливістю його зростання.

Висновки. Диверсифікований портфель може допомогти мінімізувати нестабільність експортних надходжень та збільшити загальне зростання, замінивши основні товари на ті, що користуються найбільшим попитом та додаючи вартість через додаткову обробку або маркетинг. Оскільки традиційний експорт є особливо вразливим до зовнішніх шоків і стикається з обмеженим попитом через низьку еластичність доходів та постійним погіршенням умов торгівлі, відхід від традиційного експорту підвищить темпи зростання та зменшить їх мінливість. Отже, диверсифікація експорту також може бути спрямована на покращення зворотного і прямих зв'язків із внутрішніми ресурсами та послугами та розширення можливостей експорту на існуючих або нових ринках. Зниження залежності від однієї чи обмеженої кількості географічних напрямів або походження може також бути головною метою диверсифікації експорту.

До причин, через які стратегія експортоорієнтованого зростання забезпечує порівняно швидший розвиток, ніж стратегія імпортозаміщення відносяться:

- країни, що розвиваються мають змогу спеціалізуватися на виробництві трудомістких товарів, вико-

ристовуючи власні порівняльні переваги на світовому ринку, а також краще використовувати свої ресурси – низько кваліфіковану робочу силу (досвід експортоорієнтованих країн показує, що як тільки підприємства виходять на зовнішній ринок зі своєю продукцією, на ринку праці створюються нові стимули, і прихований рівень безробіття значно зменшується);

- більшість країн, що розвиваються мають обмежений внутрішній ринок, де попит настільки малий, що спроби індустріалізації, що базуються на внутрішньому ринку призводять до функціонування економічно не вигідних підприємств. Більш того, такі підприємства найчастіше захищені від міжнародної конкуренції, а відповідно втрачають стимули для використання ефективних виробничих технологій, які вона передбачає;

- експортоорієнтована стратегія не передбачає здійснення постійного економічного контролю, а тому відсутність такого забезпечує великий стимул для збільшення обсягу виробництва та ефективності використання ресурсів. Здатність підприємств з країн, що розвиваються адаптувати власні ресурси та методи управління до вимог конкуренції на світовому ринку – важлива сполучна ланка між розширенням експорту та економічним розвитком. Важливо відмітити, що в такому випадку міжнародна торгівля створює середовище, яке сприяє сприйняттю нових ідей, нового попиту і нових технологій виробництва з-за кордону.

До основних стимулів, що змушують підприємства експортувати свою продукцію відносяться:

- збільшення завантаження виробничих потужностей, знижуючи тим самими постійні витрати в загальній структурі витрат на виробництво і підвищуючи фінансові показники діяльності підприємства, тим самими покращуючи його конкурентні позиції;

- зниження витрат на основі ефекту масштабу, що підвищує конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Зростання експорту дає змогу налагодити масове виробництво, яке дозволяє більш ефективно використовувати переваги спеціалізації та призводить до зменшення витрат на одиницю продукції;

- розвиток експортної діяльності відкриває нові ринки збуту, збільшуючи тим самим оборот підприємства, що знову призводить до покращення фінансових показників підприємства;

- збільшення числа зайнятого населення.

Стимулюючий механізм експорту необхідно направити на розвиток експортоорієнтованих виробництв що випускають готову, кінцеву продукцію, на оновлення технічної бази цих виробництв. Саме ці підприємства потребують державної підтримки, а також грошових коштів для підвищення інноваційно-технічного рівня і кваліфікації персоналу. Для вирішення ситуації, що склалася необхідна постановка конкретних завдань і стабільна система стимулювання, що дозволяє виробникам виробити довгострокову стратегію розвитку. Збільшення обсягів конкурентоспроможної експортної продукції залежить від наданих виробникам економічних пільг, інвестиційних коштів для підтримки і розвитку експортоорієнтованих виробництв і прийнятих адміністративних заходів.

Список використаних джерел:

1. Krainara, Choen. Export-Oriented Industrialization

(EOI): Arguments for and Against What Have Been Experienced of Developing Countries With Regard to EOI.

2. Struk O. Conceptual and Methodical Aspects of Realisation the Export-Oriented Strategy of Economic Growth. *HANDEL WEWNĘTRZNY*. 2016. Vol. 4(363). P. 303–312.

3. Гацалов М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта : УГТУ, 2002. 371 с.

4. Balassa B. Intra-Industry Specialization in a Multi-Industry Framework. *Economic Journal*. 1987. No. 97.

5. Дунська А., Бондар В. Експортоорієнтований розвиток підприємств як драйвер економічного зростання країни. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 8. С. 40–45. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/8.6>.

References

1. Krainara, Choen. (2013). Export-Oriented Industrialization (EOI): Arguments for and Against What Have Been Experienced of Developing Countries With Regard to EOI.

2. Struk O. (2016). Conceptual and Methodical Aspects of Realisation the Export-Oriented Strategy of Economic Growth. *HANDEL WEWNĘTRZNY*, vol. 4(363), pp. 303–312.

3. Gatsalov M. (2002) *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar'-spravochnik* [Modern economic dictionary-reference book]. Ukhta: UGTU, 371 p.

4. Balassa B. (1987), Intra-Industry Specialization in a Multi-Industry Framework, “*Economic Journal*”, no. 97.

5. Dunska A., Bondar V. (2019). Eksportooryentovanyy rozvytok pidpryyemstv yak drayver ekonomichnoho zrostannya krayiny [export-oriented development of enterprises as a driver of economic growth of the country]. *Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi*, vol. 8, pp. 40–45. DOI:<https://doi.org/10.37320/2415-3583/8.6>.